

УДК 821.161.2-1.09«19»:2

СИМВОЛ У КОНТЕКСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ Б.-І. АНТОНИЧА

Тищенко О.О., Калмикова А.С.

Донбаський державний педагогічний університет

Поетична творчість Б.-І. Антонича є яскравим прикладом самореалізації світоглядних та естетичних зрушень в українській ліриці ХХ століття. Вона синтезувала в собі неофольклор, міф, давню та сучасну поетові історію. Простежимо різні варіанти осмислення лірики Антонича крізь призму натурфілософського світобачення міфічних ознак світобудови його поезії та конструювання поетичного образу, а також авангардних впливів на поетику «євангеліста природи». Універсальність мистецького міфотворення в поезії Антонича призводить до всеохопленості основних естетичних центрів поетичної світобудови. Лірика Б.-І. Антонича крізь призму міфософських ознак буття, світобудови, поетичного мислення та художнього образу переносить центр проблеми поетико-стильових особливостей у контекст пошуку нової поетичної мови як для світової, так й української поезії ХХ століття.

Ключові слова: символ, міфосвіт, міфопоетика, метаморфози, біблія, астрал.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Актуальність постановки проблеми пояснюється особливістю розвитку української лірики в цілому та розвитком поетичного всесвіту Б.-І. Антонича зокрема. Філософське начало його поезії нерозривно пов'язане із фольклорними мотивами, переважно Лемківщини, і водночас із поетовим потрактуванням культурологічного досвіду переважно міфічного забарвлення. Проблема дослідження індивідуальних поетико-стильових тенденцій поезії Антонича тісно переплітається із рештою світоглядних основ виразно національного скерування: пантеїстичного та християнського.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення й поцінування творчості Б.-І. Антонича почалося ще в 30-ті роки західноукраїнськими критиками (М. Гнатишак, С. Гординський, І. Дубицький, Є. Маланюк, І. Огієнко, Є. Пеленський та інші), що визначило основні світоглядні та поетико-стильові засади Антонича-поета, зазначаючи оригінальний стан тем та її вдале поєднання із формальними пошуками. І. Огієнко у статті «Соняшний поет Богдан Ігор Антонич» зазначив, що ключові образи-символи в поезії такого ґатунку (*сонячність, крилатість, зелень*) підтверджують національну традицію, але на вищому рівні осягнення буття.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета й завдання статті полягає в тому, щоб визначити основні риси поетико-стильової індивідуальності Б.-І. Антонича крізь призму астральної символіки, розглянути основні елементи моделі художнього світу Антонича та їх естетичну функцію на рівні тексту; простежити взаємозв'язок елементів художнього мислення (поетичне, міфічне, астральне) у структурі поетичного образу в ліриці Антонича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поезія Антонича ввібрала як символіку слов'янського язичництва, так і біблійні мотиви. У скрутних обставинах визрівав український патріотизм поета. Давнє українське язичництво у своєму лемківському варіанті переплітається у поета з біблійними уявленнями, що особливо яскраво можна простежити на рівні астральної символіки та мотивів землеклоніння. Сюжет біблійної легенди наповнюється язичницькими символами, а крізь поганські уявлення чітко виокремлено образи Христа, Марії, рідше – Бога-Отця, а також різних християнських святих, схожих на язичницьких.

Найважливіші риси його поетики – національне забарвлення астральної символіки та мотив рідної землі, в якій проростає «співний корінь» мистецтва. Хтонічні міфологеми покло-

ніння стихійним силам перемижуються зі вшануванням світил як джерел життя, світла й натхнення. Саме злитість астральної символіки із землепоклонними мотивами й органічне вросання ліричного героя у світ природи дають поетові змогу з надчуттєвих неземних сфер повернутися до підвладних органам чуття стихійних виявів сущого у всесвіті.

Децентралізація образу сонця у зб. «Три перстені» може бути й наслідком наївно-безпосереднього міфологічного язичницького сприйняття дійсності, підсвітленого дитячими враженнями автора: «*Квітчасте сонце спить в криниці / На мохом стеленому дні*». Язичницькі та християнські уявлення у свідомості українця, особливо на рідній Лемківщині, позначені органічною злитістю: сонце «*Куцем горючим таємниці / виходить ранком з глибини*» («Елегія про співучі двері»). Ця міфологема є цікавою трансформацією та синтезом християнського сюжету з язичницьким ритуальним дійством. Бог-Отець промовляв до пророка Мойсея з палаючого куща, утаємничивши в ньому вогненно-світлий, спепеляючий славою образ. У язичницьких міфосистемах багатьох індоєвропейських народів існує уявлення про сонце, яке ночує за морем, у глибині вод. Антонич надав своєму сонцю для спочинку зумисне звучений простір «*у криниці на мохом стеленому дні*». Язичницьке квітчасте сонце (а квіти – найвищий вияв краси й досконалості природи) метафоризується в образі неопалимого куща. В українців-язичників існувало свято куща на честь ушанування рослини.

У поетичній системі Антонича поняття «сп'яніння й похмілля» передають особливий язичницький екстаз – радість весняної краси. Через «Елегію про співучі двері» відкривається світ дитячих вражень поета: «*Ще пам'ятаю: на воді / дрижачи іскри ранок сіє*». Метафоричний образ розсипу іскор стосується світанкового сонячного проміння. За словами О. Лосева, міфічний образ, насамперед, емоційний, максимально підвладний осягненню чуттєвими органами: його наочна картинність ґрунтується на подібності. Б.-І. Антонич саме емоційний імпульс вважав найважливішим для поетичної творчості.

Безмежні щедроти сонця в метафорі «*пливло рікою сонце в світ*» передано через аморфний образ. Засобом децентралізації є також порівняння сонця із земним вогнем: «*як ватра сонце догоріло*». В обрядовості купальських свят вогнища виконували функцію заміщення небесного денного світила, присвячувалися найвищому вияву його життєтворчої сили. Отже, ознаки сонця було приписано земному вогню. Б.-І. Антонич вдався до зворотнього перенесення ознак, змалювавши міфологічну картину настання вечора. В «Елегії про перстень пісні» дім поета смілиться як цілий усесвіт, де ростуть «*ліричні яблуни*» – дерева-дарувальниці натхнення, що символізують цілісність буття, початок усіх речей, земні бажання, безсмертя та вічну молодість. Водночас яблуко символізує спокусу. Символіка яблуні, як і саду, багатопланова й амбівалентна. Поет осмислив її через злитність народних уявлень про сонце й землю – основні сили, що беруть участь у створенні розмаїтих форм життя: «*Росте в моєму саді*

сонце – / похмілля квітка тютюну». «Такий децентралізований образ сонця містить натяк на трансформовані уявлення про християнський райський сад як місце найвищого блаженства і язичницьку ефективність прояву двох найважливіших стихій – вогню й землі – в екстатичній рослині» [5, с. 190]. Через «*похмілля квітку тютюну*» означається сонце в найвищому розпалі життєво-творчої енергії. У поетичному саду натхнення Антонича ростуть на деревах заповітні слова, які цілком визрівають серед ночі (здаймо його здатність творити у сні).

Поет говорив про множинність змістів поезії та багатовимірність її світів. Тут суміщуються різні часові та просторові площини: «*Життя звабливе і прекрасне / в одній хвилині пережить!*». Місяць-повня як завершений цикл часу символізує тут поетичну зрілість, а співіснування в одному просторі помножених місяців, які «*в долоні обважнілий*» несе господар саду натхнення – «*юний лірик*» – це зібрані й узагальнені духовні здобутки. Людська долоня – місце для накреслень долі, тому не випадково саме в ній опиняється кіш зі стиглими місяцями. Місяць же у «Трьох перстнях» як супутник усілякого натхнення сприяє людській творчості.

Джерело поетичного натхнення автора «Трьох перстенів» – це переважно весняна краса природи. Тому співзвучне єгипетському культу Осіріса – воскресаючого Бога, який проростає із зернин травою, уявлення слов'ян-язичників про юнака Зельмана, що відмикає весняні небесні ворота й проростає у вигляді зелені, модифікується в міфологеми: «*І хочеться хлопчини конче / від весняних воріт ключа*». Новонароджене весняне сонце постає в образі лошаї.

«Відомо, що атрибутом небесної їзди є кінь. Але функції образу незміцнілого ще лошаї дещо інші: лоша у травах, спочиває на них, а трава має амбівалентну символіку: сполучає в собі полюси життя і смерті, як і зелений колір. Отже, в образі лошаї постає воскресаюче навесні сонячне божество» [4, с. 34].

Ідею вічного колообігу життя і смерті, відродження живої природи навесні у зб. «Три перстені» відбиває образ веретена. Але в Б.-І. Антонича (вірш «Веретено») образ сонця децентралізується: «*Червоним сонця веретеном / закрутить молоде хлоп'я*», підлягаючи поетичному натхненню хлопця, який творить власний світ.

У збірці «Зелена Євангелія» децентралізацію образу місяця у вірші «Перша глава Біблії» зумовлено зіставленням біблійної легенди про першородний гріх з авторським апокрифом.

Яблуко в українській міфології вважалося атрибутом богині благополуччя, гармонії, щастя, любові – Лади. У міфосистемах індоєвропейських народів яблуко і яблуня – символ цілісності, першопочатку всіх речей. Єва як першопочаток людства асоціюється з українською Даною – великою праматір'ю – водою, що тісно пов'язана з місяцем. Суміщення часо-просторових площин, на якому базується заміна яблука місяцем у контексті Антонича, є переосмисленням сутності першородного гріха як приреченості людини, фактично – запереченням її гріховної природи. Обурення левів – вогнечисної сонячної сили – спричинене

відчуженням людини від світу живої природи, особливо рослинної, намаганням вивищитися над нею. За Біблією, Бог поставив перших людей володарювати над усім створеним світом, окрім небесних світил і стихій. Отже, Антоничева Єва, зірвавши з яблуні місяць, порушила усталений у світі порядок речей, через що збунтувалися леви (зооморфна персоніфікація вогнеочисної сили торжествуючого сонця). Після цього сталося розмежування добра і зла, що виявляє себе через поняття совісті. І в Біблії, і в Антоничевому апокрифі після порушення первісного порядку відбувся перехід до цивілізації. У поета тут лунають міські мотиви, які в останній збірці («Ротації») стануть виявом акралізації буття. Єва ототожнюється з ранковою зорею. Тому мотив рвання місяця з яблуні, побудований на зіставленні різних просторових структур, може означати й настання світанку як прозріння добра і зла. Час, коли місяць зникає з нічного неба внаслідок завершення циклу, передбачає настання нового циклу в язичників та нового шляху для християн.

Основне змістове наповнення «Зеленої Євангелії» – поклоніння рослинній природі, тому тут досить часто трапляються децентралізовані образи світил, що ростуть на деревах: «*і вітер листя розгортає, / бо хоче сонце з вільх зірвати*». У вірші «Весна» на вільхах місяць розклюють зозулі – трансформоване уявлення про зозулю, яка пророкує людині кількість залишених років життя, і місяць як циклічне мірило часу. Зозуля відраховує роки, а місяць – дні, і цим спричинене співвідношення між ними: «*місяць розклюють зозулі*». Деяко відмінний децентралізований образ сонця, особливо близький до первісного наївного сприймання, трапляється у вірші «Село»: «*Застрягло сонце між два клени*».

У збірці «Ротації» зміщення образів світил щодо центру світобудови має відмінну од попередніх збірок мотивацію. Міське сонце зловісне, воно асоціюється з довгоногою комахою, що чигає на жертву: «*А сонце, мов павук, на мурів скісні луки / антен червоне павутиння розі'явши, І мов мертві мухи, ловить і вбиває звуки*» [2, с. 18]. Децентралізований образ сонця

у вірші «Весна» зумовлений перенесенням ознак міського оточення на світило: «*метелики, мов пил, спливають роєм / в калюжі сонця*». Отже, у місті, де «*місяць – мідний птах натхнення злого*», децентралізація світил щодо світобудови, зміщення їх небесного простору пов'язана зі втратою сакрального змісту буття. Коли почуття втрачають цінність, то й назви світил звучать як перифрази (вірш «Назавжди»): «*Мужчини в сивих пальтах із кишень виймають зорі / і платять їх панам за 5 хвилин кохання*».

В українській демонології був птах Лунь, що хапав душі й відносив у потойбіччя. У давньоримській міфології кожне місто мало свого покровителя-генія, доброго чи злого, – в Антонича він злий.

Символ міського місяця в Антонича амбівалентний. За М. Костомаровим, типізовані персоніфіковані рослини і тваринні образи перетворюються на символи в міфології. Місяць розмежовано автором на світло на небі й на сяйво, що проникає в кімнату у вигляді зооморфного образу: «*А місяць лежить у мене на канані*». Це індивідуальна авторська міфологема. Цікаво, що коли зооморфних рис kota набуває саме світило, його сяйво втілюється в образі цинічної миші, його стає свідком смерті. В індійській міфології існував взаємодоповнювальний образ білої та чорної мишей, які поступово розточують життя.

Висновки. Отже, образ зірок децентралізований і підпорядкований злому генію міста, розбещеного цивілізацією, що має згубний вплив на людські душі. Цим післяісторичним хаосом «майже біологізованого», як зазначав сам поет, міста й замикається збірка «Ротації». Образи світил централізуються, коли сонце, місяць, зоря чи зорі мисляться компонентами астральної тріади й посідають горішню позицію світобудови; коли астральна тріада асоціюється з мойрами, які визначають творчу долю митця й весняної природи; коли сонце й місяць постають в образах ремісницьких виробів; коли рух сонця по небу передається в образі веретена чи мотовила, що обертається, або ж через образи небесної їзди на конях второваним небесним шляхом.

Список літератури:

1. Антонич Б.-І. Поезія / Б.-І. Антонич. – К.: Рад. письменник, 1967. – 216 с.
2. Лісовий В. Світоглядні обрії поезії Б.-І. Антонича / В. Лісовий // Генеза. – 1994. – № 1. – С. 17–19.
3. Пономаренко О. Мотиви колядок, щедрівок та веснянок у поезії Б.-І. Антонича / О. Пономаренко // Укр. мова і літ. в школі. – 2005. – № 7. – С. 46–56.
4. Пономаренко Олеся. Астральна символіка в поезії Б.-І. Антонича / Олеся Пономаренко // Слово і час. – 2004. – № 5. – С. 30–38.
5. Пономаренко Олеся. Централізовані образи світил у поезії Богдана-Ігоря Антонича / Олеся Пономаренко // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 4. – С. 185–193.

Тищенко О.А., Калмыкова А.С.

Донбасский государственный педагогический университет

СИМВОЛ В КОНТЕКСТЕ ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ Б.-И. АНТОНЬЧА

Аннотация

Поэтическое творчество Б.-И. Антоньча является ярким примером самореализации мировоззрения и эстетики украинской лирики XX века. Оно синтезировало в себе неофольклор, миф, древнюю и современную поэту историю. В статье представлены варианты осмысления лирики Антоньча сквозь призму натурфилософского мировоззрения мифических признаков мироздания его поэзии и конструирования поэтического образа, а также авангардных воздействий на поэтику «евангелиста природы». Универсальность художественного мифотворчества в поэзии Антоньча приводит ко всеохватываемости основных эстетических центров поэтического мироздания. Лирика Б.-И. Антоньча с её мифософскими признаками бытия, мироздания, поэтического мышления и художественного образа переносит центр проблемы поэтико-стилевых особенностей в контексте поиска нового поэтического языка как для мировой, так и украинской поэзии XX века.

Ключевые слова: символ, мифомир, мифопоэтика, метаморфозы, библия, астрал.

Tishenko O.O., Kalmikova A.S.

Donbass State Pedagogical University

SYMBOLS IN THE CONTEXT OF POETIC SPEECH BY B.-I. ANTONYCH

Summary

Poetry by B.-I. Antonych is a prime example of self philosophical and aesthetic changes in Ukrainian lyrics of XX century. It synthesized a neofolklore, myth, ancient and modern for poets history. Let us see different options of Antonych lyrics reflection through the natural-philosophical world view of mythical universe of signs his poetry and poetic image design and avangarde influences on the poetics of «evangelist nature». Versatility of artistic formation in the poetry by Antonych leads to the totality of major aesthetic centers of poetic universe. Lyrics by B.-I. Antonych through the mythological-philosophic signs of life, the universe, poetic thinking and artistic image shifts the centre of the problem of poetic and stylistic features in the context of finding a new poetic language as for the world and Ukrainian poetry of XX century.

Keywords: symbol, mythological world, poetics, metamorphosis, bible, astral.